

PRIKAZI I KRITIKE Reviews and Critics

John B. Allcock, *Explaining Yugoslavia*,
Hurst and Com, London 2000, pp. 499

Džon Olkok (John Allcock) je profesor sociologije na Univerzitetu u Bradfordu (Engleska), istraživač i pisac na temu Jugoslavije preko trideset godina. Dovedavno Univerzitet je bio poznat po izdvojenim Jugoslovenskim studijama (Yugoslav Studies) koje su posle nestanka SFRJ preimenovane u Studije za jugoistočnu Evropu (South East European Studies). Profesor Olkok vodi te studije. U toku svoje karijere bio je specijalni savetnik Komiteta za inostrane poslove Donjeg doma britanskog parlamenta. Pored više objavljenih studija bio je pokretač i pisac u enciklopediji o najnovijem jugoslovenskom konfliktu (*Conflict in the Former Yugoslavia: An Encyclopedia*, 1998).

Knjiga *Explaining Yugoslavia* (Objašnjavanje Jugoslavije) je primer multidisciplinarnog pristupa u istraživanju i objašnjavanju istorije Jugoslavije, tačnije njenog društva, građanskih ratova u kojima je nestala i onoga što je na njenim temeljima nastalo. Olkok je sociolog na polju istorije i sadašnjosti, analitičar mnogih fenomena koje danas obuhvatamo pojmom „nova istorija” (J. Le Goff, R. Chartier, J. Revel, *La Nouvelle Histoire*, Paris 1878; C.-O. Carbonell, *L'historiographie*, Paris 1981). Teško se posle čitanja opredeliti za sud da li je u ovom delu

dominira historiografija, a ostale nauke ili discipline imaju pomoćnu ulogu ili je konačnom sociološkom zaključku o razlozima neuspeha modernizacije i sloma jugoslovenskog društva istorija bila pomoćno sredstvo. U svakom slučaju, neosporno je da je hronološka strukturiranost dela, pa i konkretni sadržaji (predmet) - istorija Jugoslavije. Složićemo se, takođe, da je reč o društvenoj istoriji. Sam autor svoj poduhvat definiše kao pokušaj da se da sociološko objašnjenje za dugotrajnu istorijsku transformaciju regije i njenih naroda (s.XI). Džon Olkok je mišljenja do je to jedinstven pokušaj kada je istorija Jugoslavije u pitanju. Svoj rad vidi na tragu ili kao dopunu prethodno objavljenim sintezama Trajana Stojanovića (*Balkan Worlds*), Freda Singltona (Fred Singleton, *Twentieth Century Yugoslav Peoples*, 1985), Džona Lempia (John Lampe, *Yugoslavia as a History*, 1996), Stevana Pavlovića (S. Pavlowitch, *Yugoslavia*, 1971; *The Improbable Survivor: Yugoslavia and its Problems 1918-1988*, 1988).

Strukturu knjige čini četrnaest poglavlja sa 79 pododrednica. To je čini preglednom i lakom za korišćenje i razumevanje autorovog pristupa. *Uvod* i pogla-

vlje *Balkan Societies in the Modern World (Modernity: modernization; Globalisation; The Balkans and the world)* predstavljaju teorijski i sadržajni okvir za istraživanje „jugoslovenskog slučaja”.

U trećem poglavlju *Markets, Industry and Trade before 1945* (Tržište, industrija i trgovina pre 1945) između ostalog analizira i objašnjava poreklo zaostalosti kako na bivšim prostorima Otomanske imperije tako i na prostorima bivše Austro-Ugarske što je najčešće promicalo pažnji stranih ali i domaćih autora. U kontekstu kontinuiteta i diskontinuiteta Olkok interpretira probleme modernizacije u Kraljevini Jugoslaviji.

Sledeće poglavlje, *The Second Yugoslavia and the Contradictions of Modernity* (Druga Jugoslavija i protuslovlja modernizacije) označava početak autorovog bavljenja krizom legitimiteta sistema i uticajem ekonomskog faktora na razbijanje Jugoslavije (*Economic factors in the break-up of Yugoslavia*).

Problem ekonomije se razvija i u petom poglavlju - *Economic Modernisation: the Agrarian Economy* (Ekonomska modernizacija: agrarna ekonomija). Utvrđujući ekonomsku osnovu društva kao agrarnu u pretežnosti trajanja jugoslovenske zajednice, ali jednako tako i onoga što je bilo nasleđe (srpsko, otomansko, austrougarsko) završava problemom agrara u godinama krize do 1991.

Senzibilitet sociologa progovara u šestom poglavlju *The Movement of Population: Territory and Power* (Kretanja stanovništva: Teritorija i snaga) i sedmom poglavlju *New Classes for Old* (Nove klase umesto starih). U njima autor prati migracije koje imaju različite povode, ali u

jednom trenutku i modernizacijske kada je u pitanju seoba selo-grad. U oba poglavlja razmatra se pitanje tradicionalnih i novih elita, odnosno perspektive starih u novim uslovima. Socijalne razlike u „Druvoj Jugoslaviji” i nejednakosti viđene su kao još jedan od faktora u razbijanju Jugoslavije.

U osmom poglavlju *State Formation and the International Order* (Stvaranje države i svetski poredak) dat je istorijski okvir u kome su nastajali nacionalni projekti, njihovi usponi i padovi – rubne zemlje velikih imperija i ”Istočno pitanje”; prvi svetski rat i stvaranje države; Kraljevina Jugoslavija na Balkanu; uspon socijalističke Jugoslavije u vreme Hladnog rata; globalni kontekst raspada Jugoslavije.

Poglavlja devet i deset posvećena su političkoj modernizaciji. Autor je već u naslovima odredio sadržaje koje možemo označiti kao istoriju dvostrukog neuspeha političke modernizacije- izgradnje demokratije i građanskog društva (građanina). Istorijski primer Jugoslavije pokazuje, u viđenju autora, nerazvijenost građanskog društva pre 1945 godine i neuspeh da se ono razvije za vreme socijalizma.

Jedanaesto poglavlje je posvećeno stvaranju nacionalnog identiteta (*The Forging of National Identity*). Autor istražuje građenje (*construction*) i dijalektiku (*dialectic*) nacionalnih identita na jugoslovenskom tlu. Olkok se i kroz jedan podnaslov ovog poglavlja predstavlja kao naučnik koji naciju vidi kao „zamišljenu zajednicu” (*imagined community*). Na kraju poglavlja razmatra ulogu koje će nacija da odigra u budućnosti južnoslovenskih naroda.

U dvanaestom poglavlju autor pokušava da da svoj odgovor na pitanje da li je tradicionalno društvo postalo stvar prošlosti (*The Passing of Traditional Society?*). Duboko uranja u prirodu lokalne tradicije, zemljoposeda, porodičnog života, vaspitanja dece, pitanjem patronata i klijentelizma, verskog života i, na kraju, politikom kao delom ovdašnje tradicije.

Odgovarajući na izražen interes u zemljama Zapada da se Balkan posmatra kao nešto izdvojeno gde je nasilje gotovo prirodno stanje, autor je svoja viđenja grupirao u trinaestom poglavlju dajući mu naslov - „Nasilje u južnoslovenskim društvima” (*Violence in South Slav Society*). Kao i u sličnim radovima opšta početna tačka je analiza kako pojedine zajednice vide „drugog”, koliko i kako znaju o „drugom”. Nasilje je autor stavio u kontekst legitimnosti i društvenog poretka. Posebno je izdvojio svoje analize kako se nasilje legitimisalo u pojedinim periodima, kako se promovisalo i uz pomoć kojih simbola. Kako spada u grupu onih zapadnih analitičara koji olako ne podležu rasprostranjenim i aktuelnim medijskim predstavama, u najkraćem, objašnjava zašto se ne služi olakim kvalifikacijama. Koristeći komparativnu metodu pokazuje da dešavanja na Balkanu nisu unikum, kako u prošlosti tako i danas. Svojom kritikom aktuelne instrumentalizacije izveštaja Karnagijeve komisije o zločinima nad civilima i zarobljenicima u balkanskim ratovima 1912-1913, štampane 1914 godine (George F. Kennan, ed. *The Other Balkan Wars: a 1913 Carnegie Endowment Inquiry in retrospect with new introduction and reflection on the present conflict*, Carnegie Endowment,

Washington 1993), ali i drugim observacijama, svrstao se u onu grupu autora čiji je predstavnik poslednjih godina bila Marija Todorova (*Imagining the Balkans*, Oxford University Press, 1997; Prevod, Beograd 1999). Naslućujući problem koji će izazvati istorijski uslovljene percepcije „drugog”, a posebno Balkana, Olkok je još 1991. godine objavio rad „Constructing the Balkans” (vidi: J. Allcock/A. Young, eds. *Black Lambs and Grey Falcons: Women Travellers in the Balkans*, Bradford 1991, str. 170-191). Na ovom tragu će dalje nastaviti Vesna Goldsworthy (*Inventing Ruritania: The Imperialism of Imagination*, Yale University Press 1998; Prevod, Beograd 2001).

„Kuda ideš, Jugoslavijo?” (*Quo Vadis, Jugoslavijo?*) naslov je zaključnog poglavlja ove knjige. Dao ga je prema imenu knjige Marjana Korošića (1989). Na trideset strana autor rezimira zašto se Jugoslavija srušila na kraju 20. veka, u uslovima promenjenog odnosa snaga u svetu (novog poretka). Autor i na ovom mestu prezentuje svoje poglede nakon kritičkog iščitavanja stručne i žurnalističke literature koja je pretendovala da objasni razloge i ukaže na tokove u bližoj budućnosti. Kao i više puta na prethodnim stranicama ističe njena bitna ograničenja. Konstatuje da je bujica koja je preplavila zainteresovane čitaoce bila uglavnom koncentrisana na utvrđivanje krivca, neposredne povode i posledice „krize”, „raspada”, „tragedije”, „smrti”, „besčašća”, „beznađa” itd. Većina tih radova je, po njemu, imala samo delomičnu upotrebljivost za njegov projekat. Po svom kvalitetu iz cele te produkcije moglo se, kaže, izdvojiti svega nekoliko

radova odnosno zbornika. U svojim analizama ove šarolike produkcije u kojoj su dominirali novinari i publicisti, Olkok izlaže slična mišljenja koja su pre njega objavili Gale Stoces, John Lampe, Dennison Russinow, Julie Mostov („Instant History: understanding the Wars of Yugoslav Succession”, *Slavic Review*, 55 (1), 1996, str. 136-160), Sarah A. Kent („Writing the Yugoslav Wars: English-Language Books on Bosnia (1992-1996) and Challenges of Analyzing Contemporary History”, *American Historical Review*, October 1997, str. 1085-1114) ili Lenhard Cohen u jednom poglavlju svoje najnovije knjige koje posvećuje upravo problemu literature koja prati jugoslovsnu krizu (*Serpent in the Bosom. The rise and Fall of Slobodan Milošević*, Westview Press 2001, poglavlje: „Unraveling the Balkan Conundrum: The History-Policy Nexus”, str. 377-405).

U Olkokovom fokusu, još jednom su se našle i pojednostavljene teorije koje frekventno cirkulišu među zapadnim naučnicima, političarima i novinarima. Posebno ističe dve od takvih – o permanentnim mržnjama i manipulativnim elitama.

Idući tragom pretpostavki i tvrdnji da je najači determinirajući faktor *prošlost*, on postavlja pitanje njene stvarne uloge i mesta tj. da li ona na ovom mestu predstavlja „zatvor” ili „nasleđe”? Njegov ponuđeni odgovor relativizuje stereotipe (npr. kada je Srbija u pitanju) i ukazuje na mnogo veći značaj nedavne, socijalističke, prošlosti na sve nasledne zemlje Jugoslavije. To je nešto što im je svima zajedničko. Odnos ili interpretacija te prošlosti, pa i delomična mitologizacija, vodiće ih u različitim pravcima (str. 417)

Olkok pripada onom krugu autora koji pravilno uočavaju da je u SFRJ došlo do opšte krize legitimiteta sistema što je, po njemu, ondašnje elite stavilo pred izbor da potraže osnov za novo relegitimisanje. Na žalost, kaže, između mogućnosti da se opredele za *ethnos*, sa jedne strane ili *demos*, sa druge, oni daju prednost naciji (*ethnosu*) – „Milošević, kao uostalom i drugi, načinio je fatalnu grešku optirajući za etnički princip” (str. 428). Međutim, dajući Miloševićev politički portret, smatra da su opšte prisutne teze na Zapadu, pa i u Jugoslaviji o njegovom nacionalizmu duboko upitne. Radi se o tezama da je on „prirodni glas srpskog nacionalizma; i krajnje lukav političar koji sledi viziju „Velike Srbije” (str. 429). Po Olkoku, radi se o daleko složenijem procesu. Za ilustraciju navodi kao svedoka Ivana Stambolica (A. Little, L. Silber, *The Death of Yugoslavia*, London 1995, str. 39), koji je bio mišljenja da je Milošević bio „ugrabljen” od nacionalista unutar SKS ali da nije stvarno uživao u tome, dodajući da je on znao da to može da bude korisno sredstvo. Razvijajući dalje svoj zaključak, autor kaže „da možda nije van pameti opisati Miloševića kao nacionalistu greškom (by miscalculation) ... konsekventno, kroz uskost i odsustvo imaginacije u njegovoj političkoj viziji kao i kruga oko njega ... SPS, Srbija sama i konačno Jugoslavija sklonjene su sa puta koji je mogao sve zajedno da ih spasi – ponovno relegitimisanje partije i države bazirano na demokratiji (str. 430-431).”

Kao sociolog, autor anticipira šest problema koji će biti zajednički za sva postkomunistička društva bivše Jugoslavije u doglednoj budućnosti: (1) uticaj

demografskog faktora; (2) produžavanje značaja paternalističke države; (3) ukorenjenost populističke demokratije u suštinski kolektivističkoj političkoj kulturi; (4) trajni značaj modela etničkih različitosti; (5) nestabilan balans između tradicionalnog i modernog; (6) napetosti između lokalnog i globalnog. Problemi sublimirani i razvrstani u ovih šest tačaka su rezultat piščevog sagledavanja procesa dugog trajanja na ovim prostorima, dalje i bliže prošlosti. Ujedno ovako strukturira-

nim analitičkim pristupom moguće je upoređivati delove jugoslovenskog društva sa drugim balkanskim državama ili regionima.

Ovom studijom Džona Olkoka dobili smo izazovno štivo koje inspiriše preispitivanja - gde smo stigli i koliko smo daleko od pravih objašnjenja šta je bila Jugoslavija i šta je doprinelo njenom istorijskom nestanku.

Dr Mile BJELAJAC

Alber Male, Dnevnik sa srpskog dvora 1892-1894.

Priredila i prevela Ljiljana Mirković. Clio. Beograd 1999.

Alber Male (1864-1915), francuski istoričar, bio je, 1892-1894. godine, profesor istorije diplomatije kralju Aleksandru Obrenoviću. Za to vreme vodio je dnevnik, koji se, zahvaljujući predanim istraživanjima Ljiljane Mirković, sa njenim temeljnim predgovorom i u njenom odličnom prevodu sa francuskog jezika, posle više od sto godina, pojavljuje u srpskom izdanju.

Vreme koje je Male proveo uz kralja Aleksandra Obrenovića izuzetno je značajno za istoriju Srbije, a nije dovoljno istraženo. Posle donošenja liberalnog Ustava od 1888. godine i abdikacije kralja Milana, Srbijom je, po drugi put posle 1868. godine, vladalo Namesništvo. Maloletni kralj Aleksandar, čiji su roditelji bili razvedeni, živeo je usamljeno, okružen svojim strogim i neinventivnim mentorima.

Iznenaden izvanrednom inteligencijom mladog kralja i zrelošću koja je prevazilazila njegov uzrast, Male mu je pri-

šao ne samo sa simpatijama već i sa ambicijom da pomogne da se potencijali za velikog monarha, koje je kralj Aleksandar posedovao, i razviju. Da je ostao samo u ulozi učitelja, Male je mogao da odigra značajnu ulogu. Ali, on je bio i instrument francuske diplomatije. Male je bio involviran u politički život Srbije mnogo više nego što je to njegova dužnost dopuštala. To je uticalo na udaljavanje kralja Aleksandra od njega i, razume se, na njegovu napuštanje Srbije.

Male je postepeno otkrivao Srbiju: narod, društvo, dvor, crkvu, srpsku elitu - pretežno onu koja se školovala u Francuskoj i kojoj su pripadali njegovi prijatelji u Srbiji, radikali (Milan Milovanović, Milenko Vesnić, dr Đoka Jovanović). Brzo je shvatio da u oceni jednog društva, koje se tek oslobađalo nasleđa viševekovne turske vladavine, i koje se nalazilo u previranju, ne može da primenjuje francuska merila, a još manje sme da se zaustavi samo na pojavnom: